

Keramika tzv. antických tvarov

Eduard Krekovič

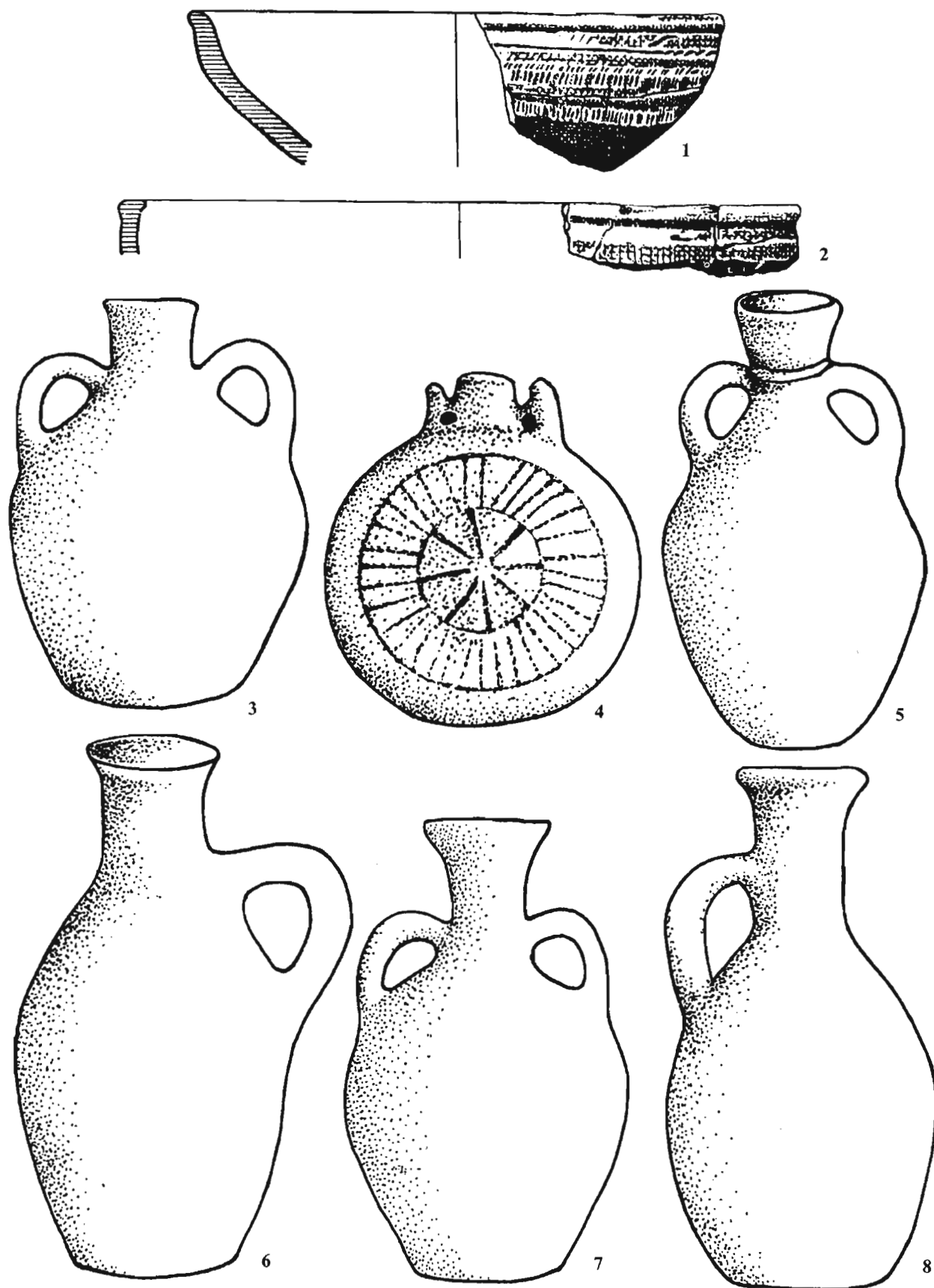
Už približne sto rokov sa najmä na území Moravy v 9. storočí objavujú nálezy zvláštnej keramiky, ktorá v tejto oblasti pôsobí cudzorodo. Keďže sa technológiou výroby aj tvarmi odlišuje od miestnej slovanskej keramiky, považovala sa za rímsky, avarský či byzantský výrobok, pričom niektorí bádatelia pripúšťali aj jej domáci pôvod. Zhrnutie starších názorov a jej súborné spracovanie podal už pred vyše 40 rokmi V. Hrubý (1965). Na základe nálezov fragmentov tejto keramiky spoločne so strešnou krytinou v hrnčiarskej peci v Starom Měste sa domnieval, že oba produkty vyrábali na tejto lokalite byzantskí remeselníci. Tí sem podľa neho prišli v roku 863 spolu s byzantskou misiou Konštantína a Metoda (tamtiež, 56). Nedávno sa s týmto názorom viac-menej stotožnil aj M. Hanuliak (2005), ktorý sa venoval neobvyklým keramickým tvarom zo slovenských veľkomoravských pohrebísk. Vzhľadom na to, že túto hypotézu nepodporil žiadnymi dokladmi z územia Byzantskej ríše, rozhodol som sa problém znovu otvoriť. Nie je mojím cieľom podať úplný súpis keramiky antických tvarov, nálezový fond sa však od čias V. Hrubého príliš nerozrástol.

Táto keramická skupina nie je veľmi početná – ide o niekoľko celých nádob a niekoľko desiatok fragmentov. Nachádza sa na sídliskách aj pohrebiskách, pričom prvé uvedené patria medzi centrá s murovanými kostolmi, kým hroby sa nachádzajú aj pri vidieckych sídlach. Zatiaľ sa zdá, že v hroboch boli pochované ženy a deti – vzorka je však málo reprezentatívna na vyvodzovanie širších záverov. Spoločným znakom všetkých nádob je ich jemný materiál, hoci farba a úprava povrchu sú rozličné. Majú žltý, oranžový či hnedý povrch, niekedy potiahnutý červenou engobou. Niektoré sú veľmi dobre vypálené, iné horšie. Z hľadiska tvarov by sme ju mohli rozdeliť do štyroch skupín:

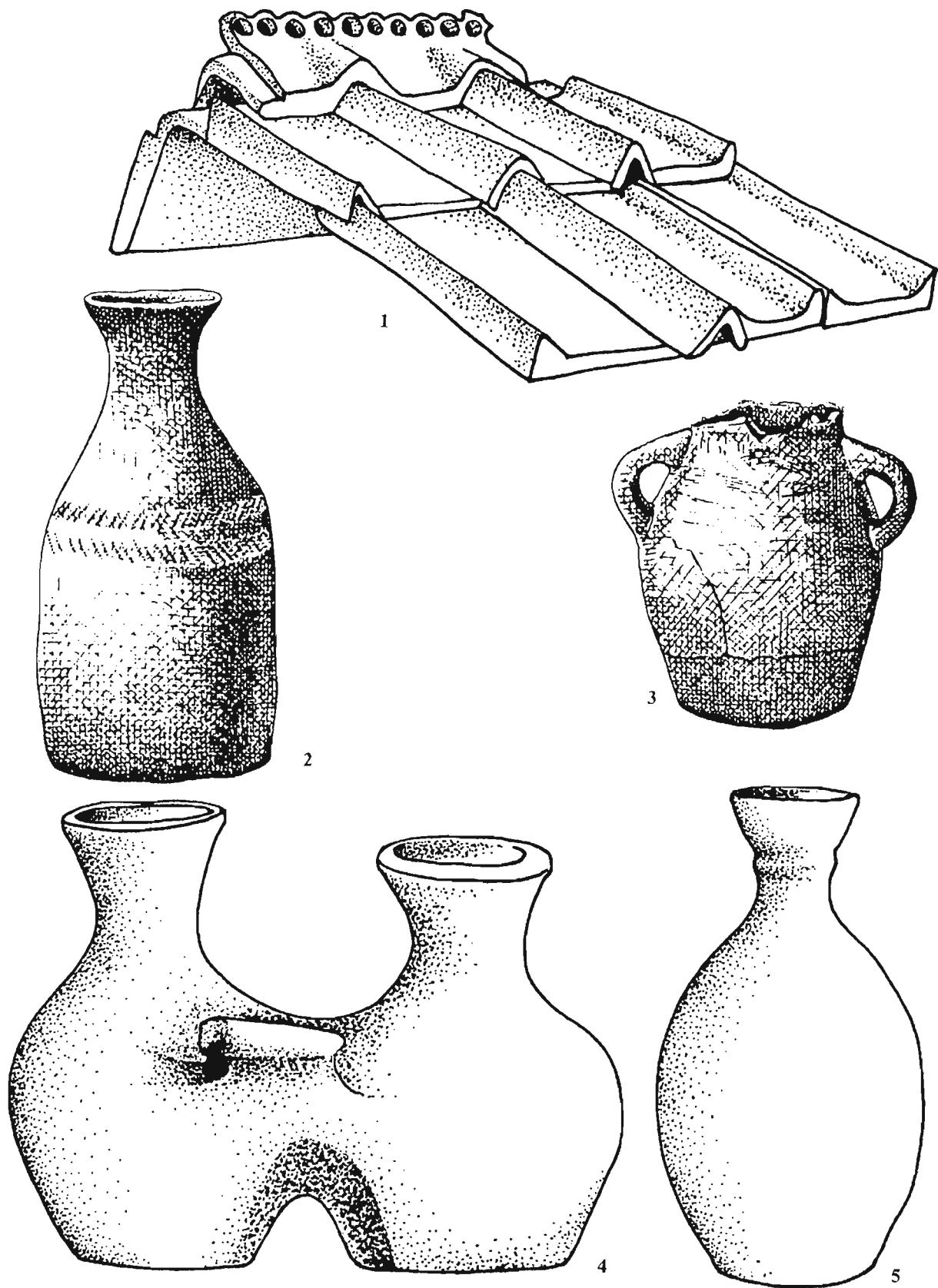
1. Amforovité džbány s dvoma uchami. Ich uchá vychádzajú zo spodnej časti hrdla, prípadne z rozhrania medzi uchom a telom nádoby. Tento tvar je jednoznačne najpočetnejší. Poznáme baňatejšie (obr. 1:3) a štíhlejšie (obr. 1:5) variant, pričom k štíhlejším patria o niečo vyššie nádoby (19,5 – 29, 8 cm). Výška baňatých tvarov sa pohybuje od 10,5 do 14,5 cm.
2. Jednouché džbány. Sú to štíhle nádoby s úzkym hrdlom. Aj uchá tohto tvaru vychádzajú zo spodnej časti hrdla, resp. z rozhrania hrdla a tela (obr. 1:6, 8).
3. Fľašovité nádoby. Zatiaľ poznáme iba niekoľko kusov, ktoré tvarom pripomínajú predchádzajúcu skupinu (obr. 2:5).
4. Misy. Sú známe iba fragmenty dvoch typov misiek: s mierne vyhnutým (obr. 1:1) a vtiahnutým (obr. 1:2) ústím.

Okrem týchto tvarov sa stretávame v rámci tejto keramickej skupiny s niekoľkými zvláštnymi typmi, akými sú okrúhla poľná fľaša či čutora (obr. 1:4), zlomok pokrievky, zdvojená nádoba (obr. 2:4) a časti podstavca nádoby. Sem by sme mohli zaradiť aj dve vajcovité hrkálky. Našlo sa aj niekoľko kusov strešnej krytiny (obr. 2:1), ktorá bola vyrobená z podobného materiálu ako nádoby.

Vzhľadom na rozličný stupeň vypálenia aj úpravu povrchu sa zdá, že nádoby nepochádzajú z jednej dielne. Zatiaľ poznáme jednu pec, kde sa takáto keramika aj vyrábala – aspoň to tak tvrdí autor výskumu V. Hrubý (1965, 44). V peci sa však nenachádzali celé nádoby, takže ich výrobu nemožno bezpečne doložiť – pec mohla slúžiť po zániku svojej funkcie ako odpadová jama, do ktorej sa dostali fragmenty keramiky. Napriek tomu si myslím, že táto keramická skupina bola vyrábaná na Morave, nie však nevyhnutne v spomínanej peci. Vzhľadom na nie celkom jasnú stratigraficko-chronologickú situáciu v Starom Měste, na ktorú upozornila H. Chorvátová (2004), je možné, že niektoré

Obr. 1 1 – Břeclav, 2 – Uherské Hradiště, 3 – Blučina, 4, 6 – 8 – Staré Město, 5 – Mikulčice.

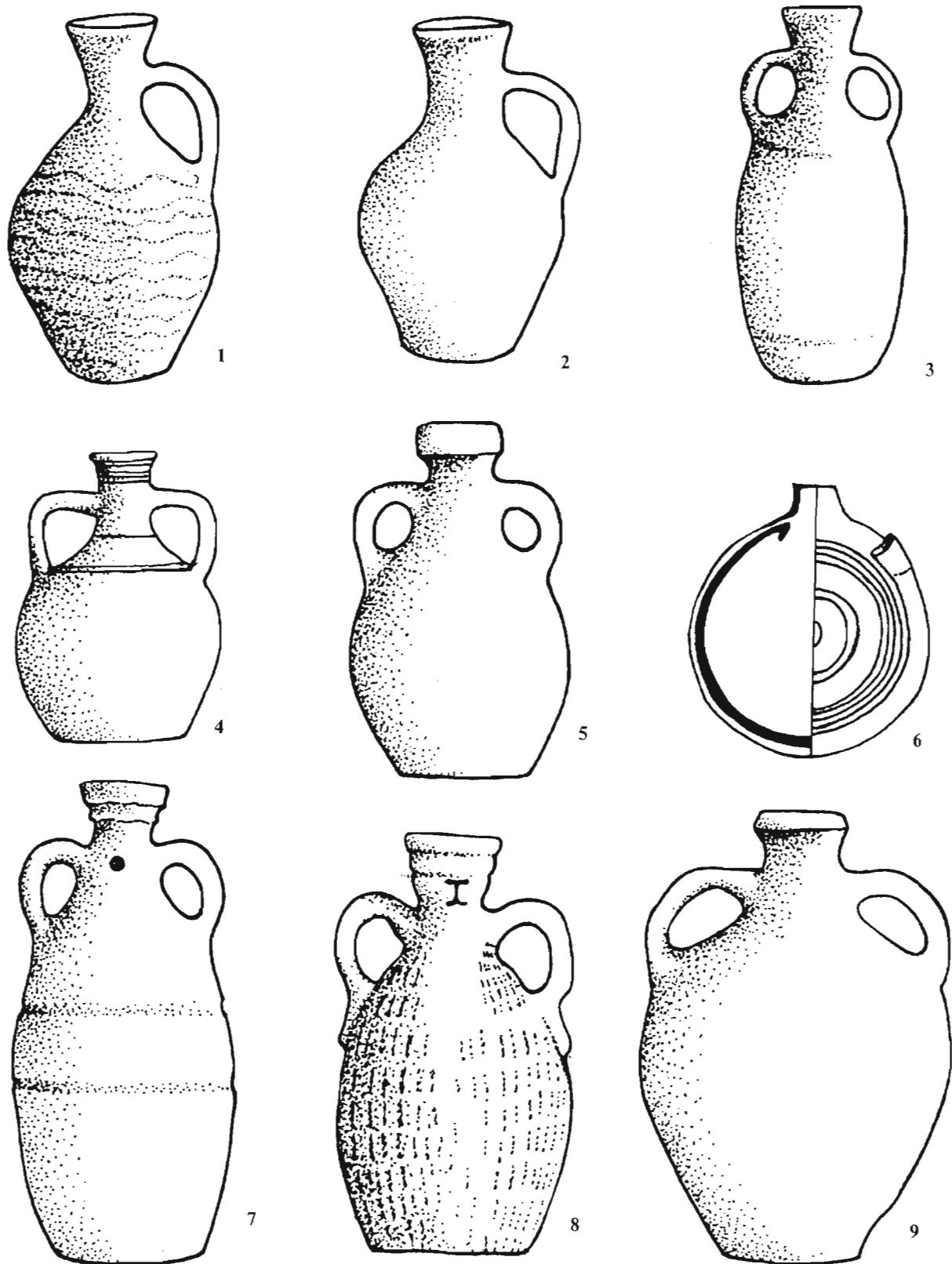
Obr. 2 1 – Uherské Hradiště, 2 – Klobouky, 3 – Náměšť, 4 – Staré Město, 5 – Mikulčice.

kusy sú o niečo staršie ako byzantská misia. Staršia je aj nádoba z Veľkého Grobu (obr. 4:5 – Hanuliak 2005, 76). Väčšina tvarov tejto keramiky a technológia výroby však skutočne pripomínajú byzantskú úžitkovú keramiku a mohli by súvisieť s príchodom Konštantína a Metoda.

V samotnej Byzantskej ríši poznáme len pomerne málo dobre datovaných nálezov tejto keramiky. Problémom je najmä skutočnosť, že úžitková keramika sa medzi rokmi 400 – 1200 v Byzancii odlišuje len v malých detailoch (Dark 2001, 46), takže bez bližších nálezových okolností je jej datovanie iba do 9. storočia pomerne obtiažne. Situáciu sťažuje aj množstvo lokálnych dielní, ktorých materiál ešte nie je dostatočne známy, preto sa podarilo k moravským nálezom nájsť len málo analógií, ktoré jednoznačne patria do 9. storočia. Možno uviesť napríklad amforovitú nádobku z ostrova Chios (obr. 3:4 – Boardman 1989, pl. 23:207), či čturu z lokality Sardis (obr. 3:6 – Crawford 1990, fig. 372). Presné analógie k našim nádobám možno ani neexistujú, keďže tu ide podľa V. Hrubého – a s týmto názorom možno súhlasiť – o domáce výrobky a nie import z Byzancie.

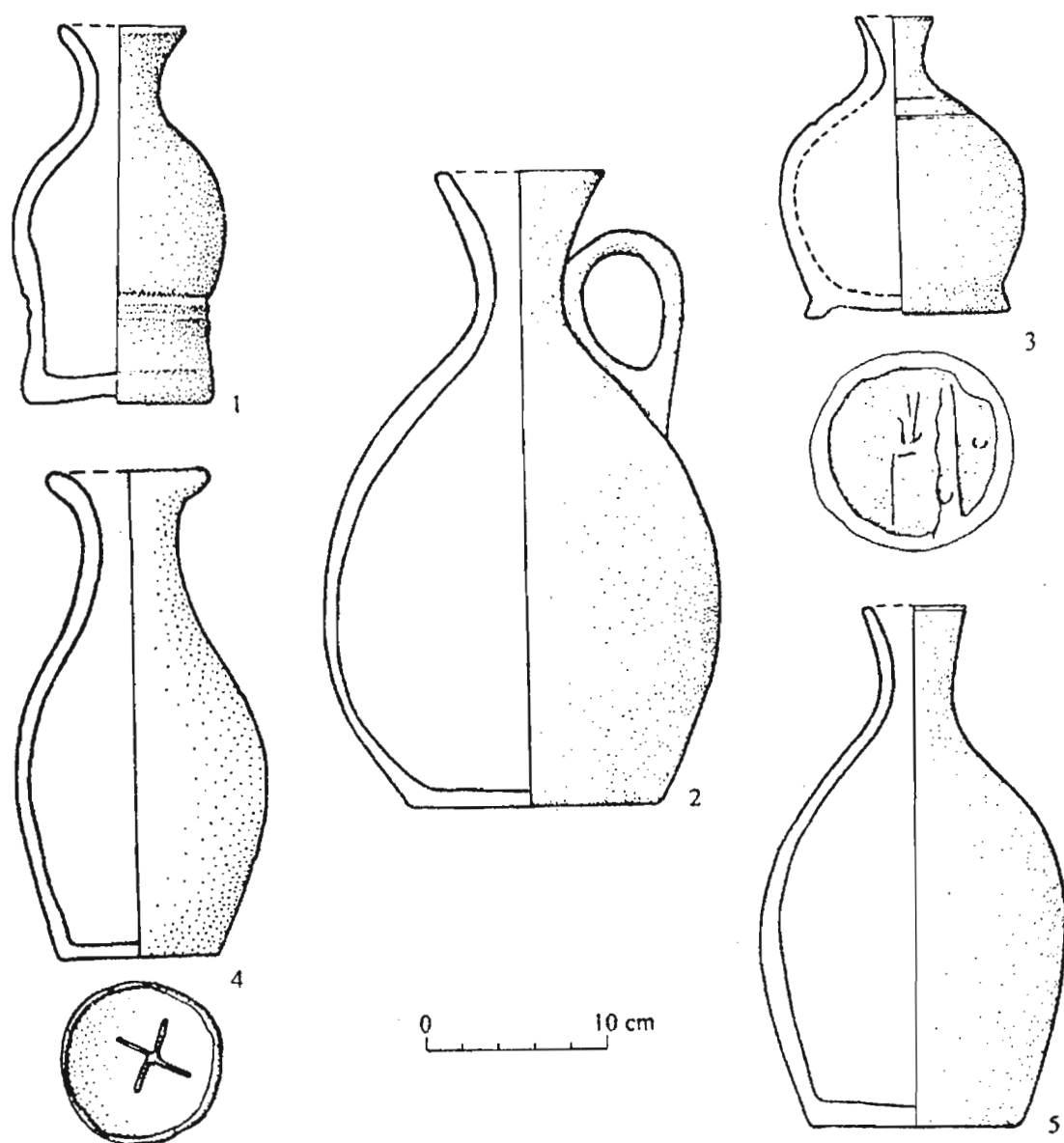
S podobnou situáciou sa však možno stretnúť aj na Balkáne v oblasti dolného Dunaja. Na oboch stranách rieky – teda v severnom Bulharsku a južnom Rumunsku – vznikla zvláštna zmes slovanských, starobulharských, protorumunských a byzantských kultúrnych prejavov, ktoré rumunská bádatelka M. Comşa (1963) nazýva balkánsko-dunajskou civilizáciou. Začala sa rozvíjať koncom 8. storočia južne od Dunaja a trvala približne do roku 1000 (tamtiež, 432). Tu sa stretávame, okrem keramiky importovanej priamo z Byzancie (hlavne amfory), aj s jej miestnymi napodobeninami. K najobľúbenejším tvarom patrili dvojuché amforovité džbány, aké nachádzame aj na Morave. Veľmi podobné nádoby sa objavujú na bulharských lokalitách Pliska (obr. 4:3 – Dončeva-Petkova 1970, obr. 2:e), Devene (obr. 3:5 – Dončeva-Petkova 1970, obr. 2:v), Devnja (obr. 3:9 – Dimitrov 1973, T. X:3) alebo v Rumunsku – Fîntînele (3:7 – Comşa 1969, obr. 5:4b) či Sultana (obr. 3:8 – Mitrea 1988, T. 18:158:1). V Bulharsku patria tieto tvary medzi tzv. stolovú keramiku a k najvýznamnejším miestam jej výroby patrili centrá prvého bulharského kráľovstva Pliska a Preslav (Dončeva-Petkova 1981, 164 – 165). Tu sa vyrábala aj strešná krytina (Angelova 1971). V Rumunsku sa nachádzala významná keramická dielňa v lokalite Bucov, kde je dokonca doložená produkcia glazovanej keramiky byzantského charakteru (Comşa 1980, poznámka 2). V Bulharsku sa stretávame aj s podobnými jednouchými džbánmi a misami ako na Morave (Dončeva-Petkova 1970, obr. 3:a – b, 4:z).

Flašovité tvary, výnimočne s dvomi uchami, sa nachádzajú aj na slovanských lokalitách v okolí Balatonu. Tu sa však považujú za napodobeniny neskororímskych džbánov, ktoré boli vyrábané dielnami v neskoroavarskom prostredí v 8. storočí a táto keramická tradícia sa potom objavuje aj v miestnych slovanských centrách Zalavár a Keszthely v 9. storočí (Sós 1968, 47; 1973, 138 – 140). Prežívanie neskororímskej keramickej tradície je podľa môjho názoru málo pravdepodobné – v dobe sťahovania národov sa v Panónii vystriedalo príliš mnoho etník a nedá sa sledovať nejaká línia vedúca od rímskej keramiky 5. storočia cez štyri nasledujúce storočia. Domnievam sa, že tu ide o analogickú situáciu ako na Morave či na dolnom Dunaji – teda o silný byzantský vplyv (nemusel súvisieť s misiou Konštantína a Metoda, mohlo ísť aj o priamy či sprostredkovaný vplyv z oblasti Jadranu). Na Moravu však pravdepodobne prišli spolu s touto misiou byzantskí remeselníci, ktorí tu možno stavali, resp. prinajmenšom pokrývali strechy kostolov keramickou strešnou krytinou. Títo remeselníci vyrábali pravdepodobne aj niektoré nádoby, ktoré dnes označujeme ako keramika anticých tvarov. Nie všetky tvary, ktoré zaradíme do tejto nehomogénnej skupiny, musia nevyhnutne súvisieť s byzantskou misiou – čturu, amforovité nádoby a napokon aj strešná krytina však majú byzantský charakter. Z historických dôvodov sa zatiaľ javí hypotéza o byzantských remeselníkoch najpravdepodobnejšia. Ako som už uviedol, aj na dolnom Dunaji – na území prvého bulharského

Obr. 3 1, 2 – Preslav, 3 – Pliska, 4 – Chios, 5 – Devene, 6 – Sardis, 7 – Fintinele, 8 – Sultana, 9 – Devnja.

kráľovstva – možno pozorovať analogickú situáciu. Tam sa však produkcia mohla rozvinúť, pretože byzantský vplyv bol bezprostrednejší a trval dlhšie, takže časom keramiky byzantského charakteru mohli vyrábať aj miestni majstri. Na Morave trvala výroba takejto keramiky pravdepodobne len niekoľko rokov a skončila sa najneskôr roku 885 po odchode Metodových žiakov na Balkán. Slovania v tom čase nedokázali vyrábať podobnú kvalitnú keramiky, v niektorých prípadoch sa ju však usilovali napodobňovať. Ide o v ruke robené dvojuché džbány (obr. 2:2) a najmä fľašovitě tvary (obr. 2:3), resp. aj o niečo kvalitnejšie nádoby, ktoré M. Hanuliak (2005, 76) nazval „kompromisným hybridom“ (obr. 4:3). K riešeniu problematiky keramiky antických tvarov môže prispieť objasnenie datovania jej nálezov v Starom Měste a prípadne aj prírodovedné analýzy.

Obr. 4 (podľa M. Hanuliaka 2005) 1 – Bratislava – Panská ul., 2 – Smolenice, 3 – Nitra, 4 – Bratislava, hrad, 5 – Veľký Grob.

Literatúra

- ANGELOVA, S. 1971:** Za proizvodstvo na stroitelna keramika v severoistočna Balgarija prez rannoto srednovekovie. *Archeologija* (Sofia) 13, 3 – 24.
- BOARDMAN, J. 1989:** The pottery. In: M. Ballance et al., *Excavations in Chios 1952 – 1955. Byzantine emporio*. London.
- COMȘA, M. 1963:** La civilisation balkano – danubienne (IXe – XIe siècles) sur le territoire de la Roumaine (origine, évolution et appartenance ethnique). *Etude préliminaire. Dacia* 7, 413 – 438.
- COMȘA, M. 1969:** Ein Begräbniss – Fundverband aus dem 9. – 10. Jh. in Fântânele (Kreis Teleorman). *Dacia* 13, 417 – 437.
- COMȘA, M. 1980:** Die Keramik vom byzantinischen Typus aus den Siedlungen von Bucov – Ploiești. *Dacia* 24, 323 – 339.
- CRAWFORD, J. S. 1990:** *The Byzantine shops at Sardis*. Cambridge – London.
- DARK, K. 2001:** *Byzantine pottery*. Stroud.
- DIMITROV, D. I. 1973:** Keramikata ot ranobalgarskite nekropoli vav Varnensko. *Izvestija na narodnija muzej Varna* 9, 65 – 99.
- DONČEVA-PETKOVA, L. 1970:** Trapeznata keramika v Balgarija prez VIII – XI v. *Archeologija*. (Sofia) 12, 2 – 24.
- DONČEVA-PETKOVA, L. 1981:** Prabalgarska keramika na teritorijata na dnešnite balgarski zemi. In: *Pliska – Preslav 2*, Sofia, 160 – 169.
- HANULIAK, V. 2005:** Netradičné formy nádob z veľkomoravských pohrebiskových lokalít. *ŠZ AÚ SAV* 38, Nitra, 71 – 78.
- HRUBÝ, V. 1965:** Keramika antických tvarů v době velkomoravské. *Č MM* 50, 37 – 62.
- CHORVÁTOVÁ, H. 2004:** K relativnej chronológii pohrebiska Staré Město v polohe Na valách. *Acta historica neosolensia* 7, 199 – 236.
- MITREA, B. 1988:** La nécropole birituelle de Sultana. *Résultats et problèmes. Dacia* 32, 91 – 139.
- SÓS, A. 1968:** Frühmittelalterliche Keramik aus Ungarn in römischer Tradition. *RCRF Acta* 10, 36 – 47.
- SÓS, A. 1973:** *Die slawische Bevölkerung Westungarns im 9. Jahrhundert*. München.

Die Keramik der sog. antiken Formen

Resümee

Der Autor behandelt die Problematik der Keramik der sogenannten antiken Formen, welche in den großmährischen Lokalisationen gefunden wurde. Die Hypothese von V. Hrubý, dass byzantinische Handwerker, die in das Gebiet Mährens zusammen mit der Mission von Konstantin und Method kamen, diese Keramik herstellten, könnte durchaus stimmen. Obwohl sich die Formen dieser Keramik im Laufe der Jahrhunderte nicht veränderten, ist diese Keramik nicht sehr bekannt. Auch auf dem Gebiet des Byzantinischen Reiches wurden nur wenige Analogien zu dieser Keramik gefunden. Eine ähnliche Situation wie in Mähren ist aber auch auf dem Gebiet der Unteren Donau zu finden – im Bulgarischen Königreich wurde im 9. Jh., ebenso wie in Mähren, Keramik byzantinischen Charakters hergestellt.